

**СЕКЦИЯ II.
СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ**

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Философия. Социология». Том 21 (60). № 1 (2008)

УДК 141.2

**ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ БІОЦЕНТРИЧНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ЦИВИЛІЗАЦІЇ: ПОГЛЯД ЕКОЛОГІСТСЬКОГО РУХУ**

Андрос О.Е.

У статті дається визначення екологістського руху, розглядаються смислові відмінності між термінами «екологізм», «екологія» та «охорона довкілля». Дається характеристика біоцентричної моделі розвитку цивілізації, що протиставляється антропоцентричній.

Розглядається ефективність взаємодії таких об'єднань в умовах світу, що глобалізується, переваги «мережової структури» над структурою «класичних» протестних рухів.

Ключові слова: довкілля, екологізм, біоцентризм, антропоцентризм.

Біоцентрична модель розвитку сучасної цивілізації дістала своє найбільше поширення як на ідейному, так і на практично-діяльнісному рівнях в рамках природоохоронного, або екологістського руху. Екологістський рух варто визначити як складову частину транснаціонального протестного руху, мета якого - подолання негативних наслідків діяльності сучасної технократичної цивілізації. Актуальність дослідження проблеми практичного втілення ідей "екологічного категоричного імперативу" і заснованої на них ідеї "екологічної держави" обумовлена тим, що більшість країн світу перебувають у руслі змін, які охопили політичну, культурну та інші сфери життя в ХХ столітті й інтенсифікувалися після розпаду "біполярної світової системи" на початку 90-х рр.

Перш ніж приступити до аналізу історії становлення екологістського руху, слід наголосити, що в рамках даного дослідження ми маємо чітко розрізнити термін "еколог", "природоохоронець" та "екологіст". Автор вважає за науково коректні наступні визначення.

Еколог – науковець, представник такої наукової дисципліни, як екологія, що досліджує різні увесь спектр взаємодії людини та природи.

Природоохоронець – представник громадянського суспільства, що застосовує практичні дії для вирішення окремих, часто локальних випадків конфлікту людини з природним середовищем.

Екологіст – діяч природозахисного руху, що ставить за мету не тільки вивчення зв'язків людини з природою (чим має займатися передусім еколог як науковець), а й всебічний захист гармонії у цих стосунках, сприяння розумному балансу між інтересами людини та збереженням природи. Сміслова особливість терміну полягає у тому, що екологіст має чітко сформульований та доступний для викладення світогляд, глобальну програму дій на майбутнє.

Ідея демократичності управління суспільством в умовах кризи, що насувається, стала доволі актуальною з огляду на загальну складність управління сучасним індустріалізованим суспільством. Природоохоронці, що акцентували увагу на соціальних складових збереження гармонії людини та природи, ставили питання вибору між:

- збереженням централізованого устрою суспільства, що характеризується домінуванням репрезентативної демократії, концентрацією населення у великих містах та застосуванням з метою підтримання рівня життя цього населення сучасних (часто згубних) технологічних досягнень;

- створенням т.зв. децентралізованих комун, що будуть об'єднувати в сукупності представників того ж самого людського суспільства, але управлятимуться на основі прямої, а не репрезентативної демократії, культивуватимуть підвищені вимоги до суспільної моралі, застосовуватимуть нетрадиційні джерела енергії – тобто створять суспільство, повністю побудоване на відмові від централізації, всебічного контролю та згубних досягнень прогресу.

І та, й інші модель політичного та суспільного загалом розвитку має недоліки та позитиви. Слід окремо зупинитися і на тих, і на інших.

Позитивами моделі «технократичного» суспільства є:

- можливість забезпечити високий рівень матеріального комфорту кожному члену суспільства; до цього рівня входить рівень медичного обслуговування, яке нині вважається найвищим за всю історію людства, забезпеченість ресурсами – продовольством, водою та ін., забезпеченість громадянина усією інфраструктурою сучасного міста; жителі агломерацій є пристосованими саме до цих умов життя, які стали якісно іншими порівняно з умовами життя їхніх предків;

- доступ до інформаційних ресурсів, у стократ більший за доступ до таких ресурсів у не-міського жителя і – ще більше - у жителя країни Третього світу. Зростає не якість поінформованості, а різноманітність джерел інформації, кількість інформаційних повідомлень та можливостей для здобуття інформації будь-якого гатунку. Дана тема є частиною окремих досліджень сучасних вчених, наголосимо лише на тому, що насиченість інформацією життя сучасного міського мешканця має також як позитивні, так і негативні сторони. Все-таки автор розцінює таку «поінформованість» скоріше як позитив.

Недоліками життя у технократичному сусідстві можуть стати:

- з політичної точки зору – відстороненість громадян від прямого управління країною; автор вважає сучасну репрезентативну демократію явищем, яке характеризується відірваністю інституту «представників народу» від власне виборців, автономністю їхніх рішень від суспільних прагнень. Утім, дана тема стосується суперечки про форми демократії та про те, яка форма здатна відобразити у повній мірі волю народу. Сумнівним є саме поняття «воля народу» та «суспільні прагнення», оскільки автор вважає доведеним, що така воля може бути в кращому разі сукупністю рішень більшої частини населення, що зводяться до спільного знаменника. Сучасні громадяни є настільки індивідуалізованими, що говорити про те, що певне рішення може бути прийняте 90-100 відсотками усього народу, не випадає. Усьому народові (генералізованій сукупності громадян) властива,

відповідно, й генералізована сукупність прагнень, яка зводиться до задоволення елементарних життєвих потреб. Прагнення їх задовольнити властиве усім; усі ж інші прагнення розповсюджені в суспільстві лише тією чи іншою мірою. І навіть способи вирішення проблеми нестачі життєвих благ, проблеми загрози цим життєвим благам різняться у дуже великому спектрі;

- ризики, що походять з самого факту проживання в місті: міське середовище у більшості випадків не відповідає тому, що екологісти називають родовою сутністю людини (у цьому зовнішня подібність їх термінології до марксистської), воно не породжене природою і у багатьох випадках згубне для самого здоров'я жителів міста. Культура породила низку незаних ранише благ, і культура ж породжує хвороби цивілізації – фізичні та психічні.

Ідея "**екологічної держави**" як частина сучасного обговорення глобалізації висловлювалася вченими, часто досить далекими від руху антиглобалізму – Клаусом Міхаелем Маєр-Абіхом, наприклад, що запропонував у 90-х роках власну концепцію "спільносвіту" та екологічного розвитку сучасної держави. Основна ідея його праці "Повстання на захист природи", виданої в Німеччині у 1990 році, полягає в тому, що ми маємо переглянути усі дотеперішні стереотипи та догми, що існували в суспільстві та кожного разу піднімалося при обговоренні питань захисту природи. Це такі твердження, як те, що "ми існуємо у світі задля самих себе" (положення, характерне для певної традиції християнської теології) - з нього Маєр-Абіх виводить логічний висновок: отже, *решта світу існує заради нас, людей*. І це є тим самим, що він називає "антропоцентричною картиною світу та людини" [4, с.141]. "Політичним проявом цієї претензії в нинішньому світі є претензія на те, що економічне зростання індустріальних країн начебто і є "розвитком" par excellence, а для країн третього світу як "країн, що розвиваються", - мало не єдиним рятівним взірцем" [4, с.141].

Нині основною ідеєю, що отримала свій початок ще на початку 70-х років і активно розвивалася передусім *неурядовими* організаціями протягом 80-х років, стала ідея збалансованого розвитку (sustainable development) – розвитку, що мав би поєднати ідеї економічного зростання та скорочення негативного впливу на природу, що вимірюється за багатьма параметрами - збереження біорізноманіття, генетичного різноманіття та певного набору невідновлюваних ресурсів. Тут постають значні світоглядні проблеми, пов'язані з проблемою збереження природного середовища та його ресурсів для нащадків. Чи маємо ми зберігати певну частку ресурсів для нащадків? Таким чином, серед західних авторів вирізняються дві концепції природо- та майбутньо- (якщо можна так висловитися стосовно збереження природи для нащадків) згідного розвитку: передусім так звані Rapeto criterion та Rawslian approach. Ці назви означають наступне:

1. Rapeto criterion. Не можна поліпшити добробут одного покоління без зниження добробуту представників якогось іншого покоління.

2. Rawslian approach (підхід Джона Ролза). Поняття "соціальний добробут" включає в себе більш альтруїстичні мотивації, ніж турботу про себе та своїх найближчих нащадків. Зокрема він має включати і турботу про подальші покоління, тобто піклування про невизначене майбутнє [1, с.3]. Такий підхід до тлумачення

рівності поколінь є корисним з погляду визначення загального принципу справедливості та прийняття рішень щодо можливих форм (стратегій) використання природних ресурсів, завдяки яким можна досягти такої справедливості. Проте він не дає конкретних відповідей на питання про розподіл ресурсів між поколіннями, оскільки неможливо визначити остаточні умови, що уможливлуватимуть існування нащадків.

За будь-якого ставлення до можливих шляхів розвитку людства – оптимістичного, нейтрального чи песимістичного – слід визнати, що майбутні покоління будуть мати ті самі базові матеріальні потреби, що й нинішнє людство, і це має зумовлювати відповідне наше ставлення до споживання наявних матеріальних ресурсів. Слід зазначити, що дане ставлення потребує вироблення нової, альтруїстської етики у питанні збереження та економії ресурсів, і етика ця має бути втілена у конкретних політико-економічних рішеннях урядів усіх країн світу. Інакше розвиток людства буде значно ускладнений через дефіцит ресурсів, що рано чи пізно станеться через безоглядне споживання покоління нинішнього.

Критерієм збалансованого розвитку є здатність людства не входити у своїй діяльності за фізичні (природні) межі планети Земля. Більше того, торкаючись питання обмеження споживання людством природних ресурсів. Такий автор, як Андре Горц, уводить поняття "**екологічний реалізм**" – політику, що передбачає не просто "нульовий" рівень зростання, а мінімум споживання.

При розгляді класифікацій сучасного природозахисного руху існує декілька варіантів класифікацій. Першою наведемо класифікацію такого дослідника, як Дж.Нордквіст, який вирізняє три основні течії сучасного радикального екологізму: глибинну екологію, соціальну екологію та екологічний фемінізм.

Перелічені течії мають певні ознаки політичних ідеологій, хоча часто позиціонують себе як рухи, що перебувають за межами ідеологій (усталеною практикою для багатьох сучасних природоохоронних рухів та організацій стало чітке позиціонування себе поза політикою та пов'язаною з нею ідеологією).

Радикальний екологістський рух, між тим, можна класифікувати дещо детальніше. Критерій радикальності означає відмову від усталених в суспільстві поглядів на природоохоронну та перехід на позиції того, що слід змінювати сам суспільний світогляд, ставлення кожного громадянина в суспільстві до себе, природи та оточуючих людей.

За характерні приклади таких рухів у даному дослідженні слід узяти як організацію "Земля перш за все!", так і відмінні від неї за типом діяльності комуни анархістського спрямування, котрі стоять на позиціях екоанархізму та біорегіоналізму. Таким чином, різновидами радикального екологістського руху, що не прагне в сукупності до здобуття інституційних повноважень та політичної влади, але ставить за мету реформування суспільства, є біорегіоналізм, глибинна екологія та рух, який можна умовно окреслити загальним означенням «рух екосаботажу».

Течія "глибинної екології" з'явилася у 1972 році. Вперше даний термін уведений був в обіг норвезьким філософом Арне Наїсом. Течія протиставляла себе так званій "поверхневій екології", яка базувалася на ідеях західного раціоналізму й

убачала необхідність розв'язання екологічних проблем індустріального суспільства лише тією мірою, якою це необхідно для збереження здоров'я та добробуту людини, тобто шляхом зменшення рівня забруднення й раціональнішого використання природних ресурсів. На противагу цьому підходу глибинна екологія представляє усі форми життя як рівнозначні та рівноцінні. Таким чином, вплив людини на довкілля має бути зведений до мінімуму, оскільки вона не має жодних привілеїв щодо використання природних багатств. Вплив її на довкілля має бути мінімізований. Основою глибинної екології є біоцентризм, або екоцентризм, і основне звертання діячів цього напрямку стосується міркувань людської мудрості та здорового глузду, а не наукових побудов. Людина тут розглядається лише як частка природи, яка є цінністю сама по собі. Як наслідок, глибинна екологія заперечує централізовану бюрократичну владу й технократичне суспільство, закликаючи до простоти "природного життя" на чолі з духовними провідниками. Утім, дані погляди так і не були окреслені у вигляді чіткої політичної та економічної програми для здійснення необхідних перетворень. Головним досягненням даної течії стало обґрунтування типу спілкування з природою, що ґрунтується не стільки на людській раціональності, скільки на інтуїції й духовності.

Положення глибинної екології органічно вписалися в ідеології руху радикальних екологів, що зумовило певну недовіру до течії, що почала асоціюватися з радикальними акціями екосаботажу. Але такий постулат, як внутрішня самоцінність природи, знайшов своїх палких прихильників у західному суспільстві. Визнання самоцінності живої природи та видів безвідносно до поняття користі та способу використання людиною зафіксовано у визначальних політичних документах, якими є Конвенція про біологічне розмаїття (Ріо-де-Жанейро, 1992) та загальноєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Софія, 1995 р.).

Таким чином, багато ідей радикального екологістського руху виявилися придатними для сприйняття широким загалом, і у даній сфері відбувалася активна взаємодія двох гілок екологістського руху – радикального та поміркованого, тобто запозичення найцінніших ідей щодо самоцінності самої природи та усвідомлення того, що людство має поважати життя та самоцінність живих істот, що співіснують з ним. Це дістало вияв і у конкретних політичних рішеннях та діях.

Цікавою з точки зору співвідношення глобалізаційних процесів та екологістського руху є течія **біорегіоналізму**, що, слушно трактується рядом авторів як різновид радикального екологізму.

Суть біорегіоналізму полягає в тому, що усі живі істоти в рамках певного регіону складають цілісність, подібну до існуючих в природі екосистем. Дана цілісність має більше компонентів, ніж описувана зазвичай біологією «середня» екосистема, і до неї відноситься також соціальна система, котра розвинулася і функціонує на даній території. Соціальний аспект біорегіоналізму полягає в тому, що його представники закликають до розвитку людських можливостей в рамках певної культури, традицій, соціальних зв'язків, котрі сформувалися в рамках певної території – біорегіону. В політичному плані це означає розвиток місцевого самоврядування, зацікавленість у місцевій політиці, політична самоорганізація

населення – часто у вигляді комун. Одним із ідейних натхненників біорегіоналізму, як і глибинної екології, часто називають ідейного натхненника анархізму П.Кропоткіна. В усякому разі, спільними для обох вчень є ідея децентралізації влади, зосередження влади в руках членів общини, громади чи комуни, ідея «неприродності» держави, невідповідності її інститутів відведеній людині одвічній ролі.

Таким чином, наприкінці ХХ століття у межах практичної філософії були сформульовані нові вимоги до відношення "людина-природа" - т.зв. екологічний категоричний імператив, що передбачає нове, неантропоцентричне ставлення до світу навколо. У німецькому філософському дискурсі, зокрема, був вироблений термін "спільносвіту" (нім. Mitwelt), котрий широко вживається філософом К.М. Маєр-Абіхом, що характеризує нові відносини людини й світу природи як відносини рівноправних сторін, відмова від ідеології "завоювання", "придушення" для власних потреб навколишнього середовища.

Також у рамках екологізму були вироблені ідеї "глибинної екології" (термін Арне Наїса), досить подібні з вищеописаними в плані того, що в центр системи миру Наїс та його послідовники ставлять не Людину, а всіх живих істот, які мають право на рівноправне існування з Homo sapiens.

Ідеї "помірного" крила екологічного руху полягали в тім, що варто виробити так званий "природозгідний", стійкий (sustainable) шлях розвитку, що має проявлятися в обмеженні викидів відходів, введенні ряду міжнародних обмежень на економічний розвиток з метою "гармонізації" відносини людини й природи.

Зміна способу здійснення влади у світі нині стає метою в тому числі й екологістського руху. Другою його метою на сучасному етапі розвитку людства повинні стати зміни свідомості людства в глобальному масштабі у бік екологічно збалансованої моделі розвитку, що привела б до виживання людства й біосфери в довгостроковій перспективі.

Список литературы

1. Гардашук Т.В. Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст. – К.: ТОВ "ВПЦ "Техпринт", 2000. – 126 с.
2. Двадцать лет зеленым Европы. 1984-2004 (под ред. Пера Гартона и Арнольда Кассолы). – К.: Сфера, 2004. – 148 с.
3. Деволл Б., Сешнс Д. Глубинная экология. (Серия: Охрана дикой природы. Вып. 51). – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2005. – 108 с.
4. Маєр-Абіх К.М. Повстання на захист природи. Від докільця до спільносвіту. - К.: Лібра, 2004. – 196 с.
5. Формэн Д. Исповедь эковоина. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2002. – 156 с.

Андрос О.Е. Значение и особенности биоцентричной модели развития современной цивилизации: взгляд экологистского движения

В статье дается определение экологистского движения, рассматриваются отличия терминов "экологизм", "экология" и "охрана окружающей среды". Дается характеристика биоцентрической модели развития цивилизации, которая противопоставляется антропоцентрической.

Рассматривается эффективность экологического движения в условиях глобализирующегося мира, преимущества "сетевой структуры" над структурой "классических" протестных движений.

Ключевые слова: *окружающая среда, экологизм, биоцентризм, антропоцентризм.*

Andros O. E. Significance and the special features of the biocentric model of the development of the contemporary civilization: the ecologist' movement view

Author gives the definition of ecologist movement, also differences in the sense of terms "ecologism", "ecology" and "environmental protection" are mentioned. The characteristic of biocentric model of the civilisation development in opposition to the anthropocentric model is given.

This article contents analysis of effectiveness of this kind of organizations in the globalized world, preferences of "network structure" in comparing with the structure of the "classical" protest movements.

Key words: *environment, ecologism, biocentric model.*

Поступило в редакцию 10.09.2007